

Definiranje obitelji u suvremenom kontekstu

Jurković, Gabriela

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:343727>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Studij hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije

Gabriela Jurković

Definiranje obitelji u suvremenom kontekstu

(završni rad)

Mentor: doc.dr.sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2017. godine

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za pedagogiju

Studij hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije

Gabriela Jurković

Definiranje obitelji u suvremenom kontekstu

(završni rad)

Znanstveno područje društvenih znanosti, polje pedagogija,
grana obiteljska pedagogija

Mentor: doc.dr.sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2017. godine

Sažetak

Obitelj je jedna od najdugovječnijih institucija. Tradicionalno shvaćanje pojma obitelji odnosi se na heteroseksualne roditelje i djecu, a u daljoj prošlosti odnosi se na suživot više generacija pod istim krovom. Obitelj se tijekom povijesti mijenjala, stoga je interes proučavanja raznih znanstvenih područja, koja joj pristupaju na razne načine. Suvremena je obitelj suočena s brojnim promjenama koje su posljedica globalizacije i sve naglašenijih liberalnih težnji, koji nameću nove vrijednosti i nove načine razumijevanja međuljudskih odnosa. Nekadašnje tradicionalno shvaćanje obitelji postalo je preuskim i dovodi se upit, jer se nameće zahtjev za (re)definiranjem ove dugovječne institucije. Uz pojam tradicionalne obitelji, javlja se i pojam moderne obitelji, koja ruši do sada postojane konvencije i nameće zahtjev za slobodom u svim područjima življenja. Nastupilo je razdoblje krize tradicionalne obiteljske institucije, što je vidljivo u porastu stope razvoda, padu stope nataliteta, porastu broja samohranih roditelja i porastu sklapanja drugih brakova (nakon razvoda). Snažan je i utjecaj ideologije roda, koja proklamira slobodu vezanu sa spolnim određenjem pojedinca. Era modernosti pogodovala je stvaranju raznih oblika slobodnih veza, koje su proizašle iz shvaćanja obitelji kao zastarjele institucije koja ograničava slobodu pojedinca. Zadnjih nekoliko godina, diljem svijeta održavali su se i referendum o pitanju definiranja obitelji. Oblikovani su i novi modeli obitelji, koji najviše do izražaja dolaze u Europi i Americi, a koji u društvu pokušavaju zamijeniti funkciju tradicionalne obitelji. Da bi se mogla dati vizija obiteljske institucije u budućnosti, potrebno analizirati oblike slobodnih veza i nove modele obitelji, te ustvrditi mogu li se izjednačiti s tradicionalnom obiteljskom institucijom.

Ključne riječi: novi modeli, promjene, redefiniranje, slobodne veze

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Obitelj – temeljna društvena jedinica	2
1.1. Usporedba modela tradicionalne i moderne obitelji	3
2. Promjene u shvaćanju obitelji	5
2.1. Slobodne veze i zasnivanje obitelji	7
3. Konstrukcija modela obitelji u Europi i Americi.....	9
3.1. Model obitelji u Europi.....	9
3.2. Model obitelji u Americi	10
4. Vizija obitelji u suvremenom društvu	13
5. Zaključak.....	16
Literatura	17

Uvod

Svijet u kojem živimo izložen je brojnim promjenama, koje su obuhvatile sve segmente današnjega društva pod utjecajem globalizacije i zapadnjačkih inovacija, uočljivije su sve liberalnije težnje u organizaciji i shvaćanju smisla života i življenja. Nakon brojnih referenduma o pitanju definiranja bračne zajednice, provedenih diljem svijeta, javljaju se i promjene shvaćanja obitelji. O tome svjedoči i prisutnost krize tradicionalne obiteljske institucije, te pojave raznih oblika slobodnih veza i novih modela obitelji koji su proizašli kao posljedica spomenute pojave.

Nekada uvriježeno shvaćanje da obitelj sačinjavaju heteroseksualni roditelji i djeca, danas postaje konzervativno i zastarjelo. Nova shvaćanja i novi pogledi na obitelj nameću pitanje o potrebi njezina (re)definiranja. Svi pokušaji narušavanja temelja tradicionalne obitelji, doveli su do narušavanja sklada društva u kojem se krećemo. Kako bi se očuvala svijest o važnosti obiteljske institucije, važno je kritički analizirati sve oblike zajednica koje postavljaju zahtjeve za izjednačavanjem s tradicionalnom obiteljskom institucijom, te izdvojiti argumente koji govore zašto je to (ne)moguće.

Polazeći od tih postavki, prvi će dio rada biti usmjeren na teorijsko određenje obiteljske institucije i prikaz njezina razvoja i formiranja kroz povijest. Obitelj se mijenjala i razvijala sukladno s društvenim okolnostima, a posebice je važno izdvojiti utjecaj dviju industrijskih revolucija na njen razvoj i shvaćanje. U drugom će se dijelu rada analizirati promjene u shvaćanju obitelji; krenut će se od teorijske analize razlika dvaju suprotstavljenih modela obitelji – tradicionalnog i modernog.

Potom će uslijediti analiza uzroka postojeće krize tradicionalne obiteljske institucije, koja se danas očituje više nego li u daljoj prošlosti; donosi se detaljna analizu posljedica proizašlih iz spomenute pojave, ali i nove vidove i oblike partnerskih odnosa, kao i veza koje su proizašle iz novostvorenih odnosa. Zadnji dio rada bit će usmjeren na predstavljanje i analizu novih modela obitelji u Europi i Americi.

Na osnovi istraživanja i primjera iz svakodnevnog života, pokušat će se približiti slika obitelji koja bi mogla nastati kao posljedica dominacije različitih ideologija u suvremenom društvu. Postojanje tradicionalne obiteljske institucije upitno je i tome se mora pristupiti s velikom dozom ozbiljnosti, kao i zabrinutosti, jer narušavanjem tradicije, narušavaju se i stabilni društveni odnosi koji su važni i koji služe kao okosnica u izgradnji identiteta pojedinca koji se u njemu kreće.

1. Obitelj – temeljna društvena jedinica

Obitelj, kao najstarija ljudska institucija, nepresušni je izvor i tema različitih rasprava (Juul, 1995). Pojam „obitelj (the family)“ proizvod je Zapada i neke ga kulture uopće ne koriste. Mnoga društva koriste ovaj pojam za opisivanje različitih odnosa i prenošenje različitih značenja (Stacey, 1996, 38). No da bi se uopće moglo govoriti o smislu obitelji i njenoj ulozi u društvu, svakako je nužno sagledati i povijesni kontekst njezina nastanka.

Obitelj se spominje već na prvim stranicama *Biblije* (Post 1-2), opisana kao posljedica sjedinjenja muža i žene u sakramentu braka. U povijesti ljudskoga roda ženidba i brak javljali su se u različitim oblicima; najčešći obliku u kojem se obitelj javlja jest monogamna zajednica muškarca i žene, ali uz nju javlja se i poligamna obiteljska zajednica, koja može biti „poliginijska (zasnovana na braku jednog muža s više žena)“, ili u nešto rjeđim slučajevima „poliandrijska (zasnovana na braku jedne žene s više muškaraca)“ (Benvin, 1972, 35).

Oxfordov rječnik engleskoga jezika uvrštavanje pojma obitelji u engleski jezik datira u razdoblje prije renesanse, oko 1400. godine, kada se spomenuti pojam koristio za naznačivanje sluga kuće ili kućanstva. U spomenutom rječniku obitelj je određena kao skup osoba koji se sastoji od roditelja i njihove djece, neovisno o tome živjeli oni zajedno ili ne. Tek će u viktorijanskoj eri, u 19. stoljeću, obitelj poprimiti značenje kakvo poznajemo i danas (Stacey, 1996). Obitelj se kroz povijest mijenjala, pod utjecajem promjena prisutnih u međuljudskim odnosima od razdoblja prapovijesti pa do našega doba, i to u raznim pogledima; počevši od onih „društvenih, privrednih, kulturnih te svakako političkih“ (Benvin, 1972, 36).

Tijekom povijesti izdvajaju se dvije revolucije koje su utjecale na promjenu ljudskoga života, tako i na obitelj. Prva industrijska revolucija, neolitska, utjecala je na unaprjeđenje uvjeta života, no zbog slabijeg poznavanja obitelji prije neolitika, ne može se točno utvrditi na koji je način ona utjecala na obitelj i njenu strukturu. Nakon neolitske, nastupa industrijska revolucija. O njenoj važnosti svjedoči i iskaz antropologa Gehlena, koji smatra da je spomenuta revolucija izazvala promjene u „življenju i kulturi“, jednake promjeni iz razdoblja prapovijesti, kada je čovjek od „lutalice postao stanovnik određenog naselja i spretni obrtnik“ (Benvin, 1972, 37).

Kroz povijest se veličina obitelji mijenjala; razlikujemo „malu ili nukleusnu (industrijsku)“, „veliku ili proširenu (selo, poljoprivreda)“, te „rodovsku (rane civilizacije)“ obitelj (Janković, 2008, 73). U većini Europe i Sjevernoj Americi obitelj je postala sinonim nuklearnom kućanstvu kojeg sačinjavaju vjenčani, heteroseksualni par i njihova biološka ili

usvojena djeca (Stacey, 1996). Za zaključiti je da „stalne transformacije društva izazivaju transformacije obitelji, koja se mijenjajući prilagođava društvenim zahtjevima i potrebama“ (Ljubetić, 2006, 2).

Funkcija obitelji, kao i njihova moralna obveza, sastoji se u zadovoljavanju kako primarnih, tako i sekundarnih ljudski potreba; to su primjerice one, vezane s reprodukcijom, njegom, socijalizacijom, ali također i priprema mladih na spremno suočavanje sa životnom stvarnošću kojoj su izloženi (Nimac, 2010). Premda su se funkcije obitelji mijenjale na skali važnosti, njezina se važnost nije smanjila. Obitelj je shvaćena kao temeljna institucija društva, a njezina je privatnost zajamčena zakonom. Prema shvaćanju Meeda, ona je „jedno mjesto gdje se stvara čovjek“. Određena je i društvenim i biološkim zakonitostima (Janković, 2008, 7-8).

Iako je uloga obitelji značajno promijenjena, za nju se još uvijek može reći da je „primarna društvena zajednica“ koja ima „vitalne važnosti“ za svakog pojedinca; „temelj je njegova ostvarivanja i uključivanja u širu društvenu zajednicu te vrši ulogu „povijesnog, vjerskog, kulturnog i generacijskog transfera“ (Nimac, 2010, 26). Obitelj ima veoma veliko, možda čak i presudno značenje za pojedinca, ali i društvo u cjelini. Važna je za one najmanje, ali i za odrasle. Dijete u njoj stječe iskustva i izgrađuje vlastite stavove koji su mu potrebni za život. Za nešto starije članove obitelji, ona ima drugačije značenje; odrasli ju shvaćaju kao zajednicu čiji temelji počivaju na prijateljstvu i ljubavi, gdje pojedinac može biti ono što jest i u takvom okruženju razvijati svoju osobnost. Zbog toga su brak i obitelj mjesto sigurnosti, potrebnog međusobnog prihvaćanja, gdje se pojedinac može osjetiti slobodnim i biti bez ograničenja u vlastitom djelovanju. Koliko god se društvo trudilo preuzeti neke zadaće obitelji, ono ju nikada neće moći u potpunosti zamijeniti, niti joj pronaći neku blisku alternativu (Mijatović, 1995).

1.1. Usporedba modela tradicionalne i moderne obitelji

Postoje brojni razlozi zbog kojih je došlo do transformiranja određenih funkcija tradicionalne i suvremene obitelji. Tradicionalna obiteljska struktura podrazumijevala je oca koji radi, te majku koja ostaje kod kuće. Uz roditelje i djecu, u tradicionalnu obiteljsku strukturu uključeni su i krvni srodnici obitelji. U suvremenom se društvu javljaju novi modeli obitelji, kao što su obitelji nastale iz razvedenih brakova, izvanbračne veze, ili samohrane majke. Nije jednostavno odgovoriti koji su glavni motivi i razlozi da se osoba odluči za život u nepotpunoj obitelji, no to nikako ne implicira nižu kvalitetu življenja (Rosić, Zloković, 2002).

Izvanbračni život i ponovno sklapanje braka, uzrokovali su brojne socijalne promjene koje su uvjetovale i promjene u definiranju obitelji. Osim strukturne razlike, razlika u funkcioniranju

moderne i tradicionalne obitelji implicirala je potrebu razmatranja „dnevni zadaća u obitelji, vodstva unutar obitelji, kohezivnosti, promjenama u razvoju i obiteljskim vrijednostima“ (Murdoch, 1965, 1988; Harway, 1996, 7, prema Rosić, Zloković, 2002).

Suvremena, moderna obitelj, suočena je s različitim problemima i pritiscima, koji potiču razvijanje osjećaja osamljenosti kod njenih članova, kao i osjećaj nemoći te nedovoljne kompetentnosti u odgoju djece i mladih. Ubrzani i stresni životni ritam uzrokovao je slabljenje društvenih veza i pogodio nastanku brojnih egzistencijalnih problema s kojima se suočavaju današnje, moderne obitelji (Miliša, 2014).

Upravo su sve spomenute promjene u strukturi obitelji dovele do toga da su neke definicije postale neadekvatne, jer su u suštini indicirale na shvaćanje obitelji kao institucije koju čine heteroseksualni roditelji i njihova djeca; primjer je definicija koja kaže da je „obitelj dvoje ili više osoba koje zajednički privređuju, dijele intimu i donose zajedničke životne odluke“ (Olson, DeFrain, 1994, 9, prema Rosić, Zloković, 2002).

Rezultat promjena koje su utjecale na obiteljsku instituciju činjenica je da se može govoriti o taksonomiji obitelji, koja obuhvaća sljedeće dimenzije: „biološku povezanost, bračni status, seksualnu orijentaciju, roditeljsku ulogu i status zaposlenosti“ (Harway, 1996, 9, prema Rosić, Zloković, 2002).

2. Promjene u shvaćanju obitelji

Obiteljska je struktura izložena promjenama u suvremenom društvu, koje su vidljive u porastu stope razvoda i većem broju majki koje rade. Znanstvenici u Americi upućuju na činjenicu da obitelj postaje „ugrožena vrsta“, jer su nastupile pojave raspadanja obiteljskih zajednica i njihova restrukturiranja (Raboteg-Šarić, 2001, 221).

Prije analize tradicionalne obiteljske zajednice, nužno je definirati što se podrazumijeva pod tim pojmom. Postoji više različitih definicija pojma tradicionalne obitelji, ovisno o njezinu shvaćanju. Tako sociolog Giddens tradicionalnu obitelj definira kao „zajednicu utemeljenu na ekonomskim interesima bez ljubavi, gdje je žena bila podčinjena mužu, bez ravnopravnosti među bračnim drugovima, a seksualnost, osim u elitnim grupama, bila je svedena na reprodukciju“. Prema mišljenju spomenutog sociologa, ta situacija je trajala do sredine prošloga stoljeća, kada obitelj počinje obilježavati romantična ljubav (Nimac, 2010, 29)

Nasuprot takvom shvaćanju, postoje i ona nešto blaža. Pojmom tradicionalne obilježava se „proširenu obitelj“ s više djece, obitavanje više generacija pod istim krovom, zatim, postojanje jasne podjele muško-ženskih uloga, kao i još uvijek prisutnu podčinjenost žene mužu, pravo na posjedovanje i vlasništvo nad supružnikom, ali i neizostavnu žrtvu za drugoga, apsolutnu vjernost, strogo određene i razdijeljene društvene funkcije, zajednički nastup u javnosti i sl. (Nimac, 2010, 29).

Williams Bowlby dao je sljedeće viđenje tradicionalne obitelji: „Prema tradicionalnom gledištu (...) obitelj se definira kao osnovna stanica i model društvenog poretka. Oni teoretičari koji prihvaćaju da je obitelj stanica društva pretpostavljaju da je ona primarna društvena zajednica koja se izdvaja iz drugih društvenih grupa time što članovi u njoj žive ili čitav život ili duži period svoga života“ (Mijatović, 1995, 468).

Na fizionomiju tradicionalne obiteljske zajednice svakako su utjecale velike promjene koje su se dogodile na društveno-kulturnom području, u vremenu prijelaza iz predindustrijskog u industrijsko društvo. Blagostanje i ekonomska neovisnost često se navode kao uzročnici razvoda i pada nataliteta. S druge strane nalazi se suvremeni svijet obilježen „kapitalističkim poretkom“ i „surovošću tržišne utakmice“ koji doprinose povratku u obitelji, unutar koje su međusobni odnosi pogoduju emocionalnom razvoju pojedinca. Uočljivo je da obitelj gubi primarnu ulogu koju je nekada imala, a sve se više smješta u privatni kontekst „afektivnosti i intimnih zadovoljstava“. Nerealno je očekivati da se, u kontekstu društvenih odnosa koji se neprestano

mijenjaju, institucija obitelji ne bude suočena s promjenama, budući da sam sociokulturni kontekst u kojem se nalazi, uzrokuje promjene i unutar obiteljske institucije. Tako se obitelj „proširuje i i sužava, gubi neke funkcije i zadobiva druge, ovisno o sociokulturnoj situaciji“ (Nimac, 2010, 30).

Socijalni psiholozi, Scabini i Iafrate, navode da postoji nekoliko faktora koji utječu na transformaciju obitelji, a Nimac (2010, 31) donosi analizu tri od ukupnog broja, prema njegovu mišljenju najznačajnija u hrvatskom kontekstu. Za početak, spomenuti autor navodi „rastuću bračnu ranjivost i njezine nove karakteristike“. Naime, bračni se partneri sve više osamostaljuju od ostale rodbine, jača bračna veza, a obitelj postaje shvaćena kao mjesto intimnosti. Da brak od „društvenog čina“ postaje „osobni poduhvat“, svjedoči i činjenica da žene danas u braku traže osobnu sreću, u odnosu na prijašnja vremena kada su se udavale da bi osigurale materijalnu sigurnost i pozitivnu reputaciju u društvu. Bračni par postaje „norma sam sebi“, što za posljedicu ima poremećaj ravnoteže što utječe na „etičko-normativni aspekt braka“, i uzrokuje njegovu nestabilnost.

Drugi navedeni faktor jest „pad nataliteta i nova značenja roditeljstva“. Pad nataliteta često je shvaćen kao gubitak vrijednosti roditeljstva, no svakako treba napomenuti da se u današnje, novije vrijeme odnos roditelja i djece smatra nečim najvrjednijim. Oslabljeni bračni odnos, ali i društveni odnosi, često za posljedicu imaju snažniju povezanost s djecom. Roditeljstvo je sve više shvaćeno na romantičan način, emocionalno naglašenije, dok dimenzija žrtvovanja, koja dolazi s tim, ostaje po strani. To utječe i na činjenicu da se roditelji odlučuju na manji broj djece, u koju ulažu, što njima može biti opterećenje, jer moraju opravdati često visoka očekivanja svojih roditelja (Nimac, 2010, 31).

Kao jedan od faktora navodi se i „produženi ostanak djece u obitelji“. Djeca često odgađaju fazu osamostaljivanja, što za posljedicu ima suživot dviju odraslih generacija u istoj obitelji. Mladi izbjegavaju donošenje konačnih odluka, jer žele biti slobodni i imati mogućnost isprobati više stvari. Odgađanje donošenja konačne odluke, s druge strane može biti i pozitivno, jer mlada osoba dobiva vrijeme potrebno sazrijevanje kako bi mogla donijeti odluku. Ipak, previše razmišljanja kod donošenja odluka često za posljedicu ima odgađanje, a nerijetko i ne donošenje istih. Na to utječu i problemi nezaposlenosti i nemogućnost pronalaska rješenja po pitanju prostora za stanovanje, ali i „kultura puerocentrizma“; naime, roditelji koji su svu svoju energiju i trud ulagali u manji broj djece, teško će se pomiriti s činjenicom da bi ta ista djeca jednom trebala napustiti roditeljski dom (Nimac, 2010, 31).

Unatoč važnosti dijadnih obiteljskih veza, stručnjaci sve više naglašavaju važnost funkcioniranja cijele obitelji kao jednog sustava (Wegner Jakab prema Keresteš, 2002). Obitelj

ne predstavlja sklop pojedinaca, nego kompleksan sustav međudnosa (Wegner Jakab prema Klarin, 2006).

2.1. Slobodne veze i zasnivanje obitelji

U zapadnim društvima ženidba i obitelj nailaze na bitne promjene, što se očituje u sve manjem broju sklopljenih brakova i sve većem broju rastava. Totalitarna je vlast još u XX. stoljeću htjela uništiti obiteljsku zajednicu utemeljenu na ženidbi, no *Opća se deklaracija o pravima čovjeka* iz 1948. zauzima za tu instituciju. Člankom 16. spomenute Deklaracije navodi se slijedeće: „Obitelj je prirodna i osnovna društvena jedinica i ima pravo na zaštitu društva i države“ (Čondić, 2006, 8-9). Da je obitelj od iznimne važnosti svjedoči i činjenica da su Ujedinjeni Narodi i Katolička Crkva 1994. godinu proglasili godinom obitelji (Balaband, 1994).

U današnjem se društvu obitelj nastoji pokazati kao nešto zastarjelo, što ugrožava danu slobodu i što nije u skladu s naprednim, modernim vremenom. Samim time otvara se prostor za pojavu slobodnih veza, koje se nameću kao rješenje, ali i zamjena za tradicionalnu obitelj. Činjenično, brak je postao previše uzak, što je rezultiralo vezom između dvoje ljudi. Samim time, obiteljska je jezgra postala previše nestabilnom, što je za posljedicu imalo formiranje zajednice stanovanja (Juul, 1995).

Sve više do izražaja dolaze tzv. novi oblici obitelji, u koje se ubrajaju obitelji s jednim roditeljem, istospolne obitelji, slobodne veze i slično. Pojavu slobodnih veza potiče ideologija roda, koja smatra da svaka kultura proizvodi svoja pravila ponašanja, tako da razlike u ulogama među spolovima nisu prirodno utemeljene. Jednostavnije se može reći da su razlike između muškarca i žene kulturalne i samim time svatko može izabrati spolno određenje prema vlastitim afinitetima, i to više puta tijekom života. Tako heteroseksualnost, koja se smatrala prirodnom i logičnom, sada postaje samo jedan od izbora i mogućnosti spolnoga života (Čondić, 2006).

Ne tako davno, istospolne obitelji činile su se stranim i apsurdnim konceptom. Profesorica sociologije, Judith Stacey (1996), tvrdi da istospolne obitelji dolaze u različitim oblicima i veličinama, pripadaju različitim rasama i religijskim opredjeljenjima, te se isto tako odlučuju za različite seksualne prakse. U prošlom su stoljeću studije o istospolnim obiteljima bile rijetke, tako se navodi da je časopis „*Journal of Marriage and the Family*“ (SAD), 1990. spomenuo homoseksualne parove u svega jednom članku (Allen, Demo, 1995).

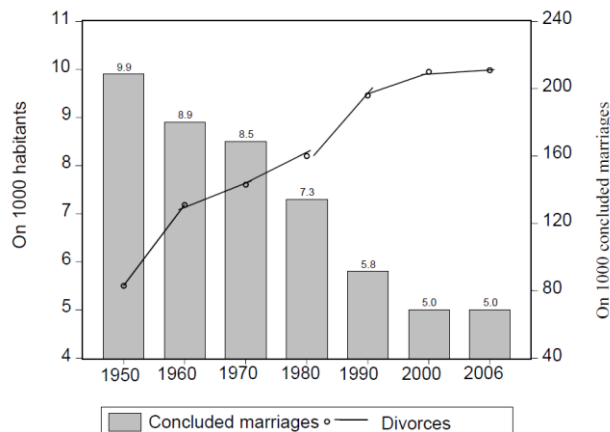
Osim istospolnih obitelji, spominju se i sve su češće u društvima, jednoroditeljske obitelji. Većinom se taj pojam odnosi na samohrane majke, ali ima dakako i samohranih očeva. U današnjim društvima žene grade karijere, posvećuju se poslu i samim time postaju neovisne i

samostalne i tako prije odabiru biti samohrane majke, nego li se vezivati brakom. U skladu s muškom dominacijom u društvu, sposobnosti žene za rađanjem i podizanjem djece smatra se prirodnim, a majčinstvo važnim za razvoj djeteta (Allen, Demo, 1995).

U oblik slobodnih veza ubraja se i zajednički život parova izvan bračne zajednice, koji postaju sve popularniji na Zapadu. Nevjenčana životna zajednica može se odrediti kao - na neko određeno vrijeme uspostavljene veze spolno različitih partnera - koje se ostvaruju u zajedništvu stanovanja i kućanstva, te životnoj i seksualnoj zajednici, bez da se taj odnos potvrdi sklapanjem braka. Često su takve zajednice mjesto ispitivanja stabilnosti partnerske veze s ciljem da se uvidi jesu li partneri kompatibilni za ulazak u bračnu zajednicu (Koračević, 1999).

Usprkos činjenici pojave oblika slobodnih veza, one ne isključuju funkcije braka, koje su važne za društvo u cjelini, a one mogu biti osobne, ili pak socijalne. Istraživanjem se došlo do saznanja da je u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća više od 90 % djece rođeno u braku. Faktori koji su utjecali na smanjenje stope sklopljenih brakova jesu „razvojni i ne demografski“, kao što su „ratovi, ekonomske i političke krize, te migracije“. Od 1950. do 2006. godine, uočljiv je pad sklopljenih brakova i porast razvoda u našoj zemlji, što se može iščitati i iz grafa (Bušelić, 2010, 115).

Graf 1 Sklopljeni brakovi i razvodi u Republici Hrvatskoj od 1950. do 2006. godine

Nestabilnost braka može biti prouzrokovana i nerealnim očekivanjima i ljudskom sebičnošću. Psiholog Brajša (2009, 143), dao je jednu realniju definiciju obitelji, koja nije oslonjena na romantičarski zanos, već na stvarnost koju svakodnevno živimo: „Brak je specifičan, dugotrajan, neposredan, intiman odnos dvoje odraslih ljudi različita spola unutar opisane svakodnevne bračne stvarnosti, s vanjskim prividom i unutarnjim realitetom, uza svjesnu i racionalnu, ali i nesvjesnu i iracionalnu stranu, koji unutar obitelji nastavlja svoju egzistenciju i razvoj“. Iz navedene definicije može se iščitati da su brak i obitelj povezani i uzrokuju međusobno supostojanje, što nije slučaj kod različitih oblika slobodnih veza.

3. Konstrukcija modela obitelji u Europi i Americi

3.1. Model obitelji u Europi

Tijekom proteklih godina u Europi su se dogodile brojne promjene, koje su zahvatile i obiteljsku instituciju. Promjene koje su se dogodile uzrokovale su brojne izazove s kojima je suočen čovjek kao individua, a sam time i obitelj kao zajednica. Konzumerizam kao oblik životnoga stila, nedostatak sposobnosti za donošenje ispravnih odluka, smanjena sposobnost refleksije, utjecali su na europsko društvo, a samim time i na strukturu obitelji (Trujillo, 2003).

Prosječna europska obitelj ima tri člana, a svaki treći brak završi razvodom. Ekvivalentno tomu, sve je veći broj izvanbračne djece; „najviše na Islandu (63%), Švedskoj i Estoniji (56%), a najmanje u Hrvatskoj (9%) i Grčkoj (4%)“. Važnost obiteljske povezanosti i solidarnost ostale su podređene u odnosu na važnost koja se pridaje stjecanju materijalnih dobara i sigurnosti zaposlenja. U svijetu se danas javljaju brojni pojedinci koji, boreći se za prava u braku, stavljaju svoja osobna prava iznad prava koja trebaju pripasti obitelji (Miliša, 2014, 144).

Prethodna se tvrdnja može potkrijepiti primjerima iz dviju knjiga. Himanen u knjizi „Hakerska etika“ smatra da obitelj treba slijediti model proizvodnje, gdje je sve programirano: „od vremena odvoženja djece na cjelodnevni boravak u školama, posjeta psihijatru, odlaska na zabave do povremenog davanja pažnje bračnom partneru – mjesečno od trideset do četrdeset i pet minuta“. Andrea Dworkin, autorica knjige „Pornography: Men possessing women“ (hrv. „Pornografija: muškarci posjeduju žene“), tvrdi da je institucija braka nastala na praksi silovanja, istovremeno ističući ideal samosvjesne, odnosno same žene. Proklamira se ideja da samohrana majka funkcionira bolje sama, nego li sa suprugom. Ljubav se promatra kroz „količinu pruženog zadovoljstva, što za kraju posljedicu može imati „društvo bez obitelji“ (Miliša, 2014, 144-145).

Kada se govori o obitelji u Europi, važno je istaknuti da se javljaju novi obiteljski modeli; u tome se kontekstu riječ „obitelj“ koristi u množini, a vezano s tim, javlja se i ideja redefiniranja pojma braka. Kao novi modeli obitelji navode se jednoroditeljske obitelji, rekombinirane obitelji, homoseksualne obitelji i slobodne veze (Trujillo, 2003).

Struktura obitelji sve je manje stabilna; povećana stopa razvoda dovodi do formiranja jednoroditeljskih i rekombiniranih obitelji. Jedan od izazova u društvu jest i promjena veličine obitelji, do koje je došlo zbog smanjenja stope nataliteta i činjenice da sve manje generacija živi pod istim krovom. Na promjenu veličine obitelji utjecala je i mogućnost parova da kontroliraju

broj djece koju će imati, što im je omogućeno razvitkom tehnika kontrole rađanja (Letablier, Pennec, 2003).

U Europi je zamijećen pad stope sklopljenih brakova. Na su je pojavu utjecali netradicionalni obiteljski modeli kao što su „vikend-odnosi“, „zajednički život“ i „civilno partnerstvo“. Ti su oblici veza utjecali na to da se danas sve kasnije odlučuje sklopiti brak. Vidljivo je da se modeli partnerstva mijenjaju kroz generacije (OECD, 2003, 24).

Glavni trendovi koji se vezuju s modelima obitelji u Europi jesu odgađanje ulaska u brak i rađanja prvoga djeteta, manji broj djece, porast izvanbračnih zajednica, povećanje stope razvoda i ponovnog sklapanja braka, smanjenje stope sklopljenih brakova, smanjenje pojavnosti modela nuklearne obitelji, te porast novih modela obitelji (Beier, Hofäcker, Marchese, Rupp, 2011).

Promjene koje su zahvatile obitelji u Europi nisu se jednako odrazile u svim europskim zemljama. U nordijskim je zemljama znatno smanjen broj tradicionalnih modela obitelji, a zabilježen je porast izvanbračnih zajednica. U južноеuropskim je zemljama situacija drugačija. Brak se u spomenutim zemljama još uvijek smatra važnim, model tradicionalne obitelji još je uvijek zastupljen, stopa razvoda je niža, a novi obiteljski modeli nisu toliko zastupljeni. Navedeni se zaključci odnose na zadnjih nekoliko desetljeća. Premda se u nekim zemljama javlja tendencija stabilizaciji, s velikom se sigurnošću može reći da, čak i ako se zaustavi razvoj novih modela obitelji, malo je vjerojatno da će se dogoditi povratak na tradicionalni model obitelji (Beier, Hofäcker, Marchese, Rupp, 2011).

3.2. Model obitelji u Americi

Promjene su zahvatile i obiteljsku zajednicu u Americi. Sve je manji broj kućanstava s dva roditelja. Sve je veća stopa razvoda i ponovno sklopljenih brakova, kao i suživota partnera bez zasnivanja bračnog odnosa. I veličina obitelji znatno je manja; povećava se broj kućanstava s jednim roditeljem, a uz to se naglašava i pad plodnosti kao jedan od razloga. Promjena obitelji praćena je i promjenom uloge majke – žene se zapošljavaju i postaju hraniteljice obitelji, ponegdje i primarne hraniteljice, što je znatna promjena u odnosu na prošlost (<http://www.pewsocialtrends.org/2015/12/17/parenting-in-america/>).

Rezultat svih tih promjena jest činjenica da u Americi ne postoji isključivo jedan dominantan model obitelji. Roditelji danas djecu odgajaju u različitim oblicima obitelji. Uočeno je da opada broj djece koja se rađaju u „tradicionalnom“ modelu obitelji, dok se povećava broj djece koja žive sa samohranim roditeljem ili u izvanbračnoj zajednici. Još jedan od modela obitelji koji se javlja jesu „mješovite“ obitelji, odnosno kućanstva u kojima žive djeca s očuhom,

pomajkom, te polubračom i polusestrama (<http://www.pewsocialtrends.org/2015/12/17/parenting-in-america/>).

Istraživanjem je dokazano da se stopa plodnosti u Americi razlikuje ovisno o rasi i nacionalnosti. Tako azijske majke imaju najnižu stopu plodnosti, dok latinoameričke imaju najvišu stopu plodnosti. Nadalje, raste stopa rađanja kod neudanih žena, kao i kod žena koje imaju djecu s više partnera, u braku ili izvan njega (<http://www.pewsocialtrends.org/2015/12/17/parenting-in-america/>).

Istraživači koji se bave proučavanjem američke obitelji, iznenađeni su činjenicom koliko se obiteljski model u Americi izmijenio. Andrew J. Cherlin, profesor na profesoru javne politike na Sveučilištu Johns Hopkins, objasnio je da su „promjene u intimnom partnerstvu“ uzrokovale stvaranje „složenijih obiteljskih modela“, kakvi prije nisu postojali. Jedna od novijih pojava u američkom društvu jest „gayby boom“, odnosno povećanje broja djece u obiteljima homoseksualnih parova. Prema istraživanjima Instituta Williams u Los Angeles, oko sto tisuća homoseksualnih parova danas odgaja djecu. Na tu je pojavu utjecalo i legaliziranje homoseksualnih brakova i težnja da se izjednače s brakovima heteroseksualnih parova (Angier, 2013).

Različiti su faktori utjecali na promjenu američke obitelji. Jedan od njih je i zapošljavanje žena i njihova financijska neovisnost. Taj je trend započeo još 1960. godine i ženama je pružio brojne mogućnosti, koje su im do tada bile strane. Nadalje, na taj je način razvod braka postao logičnim izborom, ako se u njemu bilo nezadovoljstva ili nasilja. Roditelji su mogli samostalno odgajati vlastitu djecu, dok je u prošlosti bilo drugačije (Mekouar, 2014).

Kućanstava su 1970. godine 40% predstavljala nuklearne obitelji, a danas oko 20 %. Sve je veći broj samaca; u Americi ih je oko sto tisuća. Od 1980. godine u porastu je broj „višegeneracijskih“ kućanstava. Premda se ideja o zajedničkom suživotu više vezuje uz prošlo stoljeće, ta ja pojava prisutna i danas. Većina Amerikanaca, koja ima mogućnost suživota u tom obliku, odlučuje se za tu mogućnost (De Paullo, 2005).

Čest oblik življenja je i suživot s ljudima koji nisu rodbinski povezani. U Americi je broj takvih kućanstava dosegnuo 6,5 milijuna. Više se ne radi samo o mladim ljudima koji se odlučuju na takav način života, već su prisutni različiti profili osoba, koje se iz određenih razloga odlučuju za tu mogućnost. Od brojnih promjena koje su zahvatile obiteljski život u Americi, istraživači ističu dvije: prva je velik porast stope rađanja izvanbračne djece, posebice kod obrazovanih žena, a druga je pojava repozicioniranja braka od „kamena temeljca“ do „završnoga kamena“, od „temeljnog čina rane odrasle dobi“ do „krunidbenog događaja kasnije odrasle dobi“ (Angier, 2013).

U moderne tipove američke obitelji ubrajaju se i one gdje je jedan od roditelja u zatvoru na odsluživanju kazne. Zbog strožih zakona o drogama i obaveznih minimalnih kazni, broj zatvorenika u posljednjih 30 godina gotovo se učetverostručio. U takvim se situacijama obitelji, uz „ekonomske poteškoće, usamljenost i tugu“, uče nositi i sa stigmom kriminala, što je popraćeno osjećajem poniženja. Istraživanja su pokazala da je kod djece roditelja koji su boravili u zatvoru povećan rizik pojave „problematičnog ponašanja, slabijeg uspjeha u školi, ili odustajanja od školovanja, zlouporaba supstanci“ i slično (Angier, 2013).

Danas je teško odrediti jedinstvenu definiciju američke obitelji. Od osnutka Amerike, obitelj se nalazi u stanju evolucije. Moderna se obitelj svojim odrednicama suprotstavlja ideji kategorizacije. No promjene koje trenutno zahvaćaju strukturu američke obitelji nisu nove i neočekivane; može se reći da već stoljećima utječu na obiteljske uloge, funkcije i dinamiku obitelji (Hussung, 2015).

4. Vizija obitelji u suvremenom društvu

Postmoderna obitelj svojom pojavom donijela je novo shvaćanje obiteljske institucije, te s tim usko povezani i novi sustav vrijednosti, koji za posljedicu ima manji broj sklopljenih brakova, a samim time i pad stope nataliteta. Jedna od vodećih vrijednosti u našem društvu posljednjih godina jest liberalizam. Neka od posljedica dominacije spomenute vrijednosti svakako je filozofija individualizma, koja se očitovala u slobodi izbora, te u usredotočenosti na vlastite interese. Uloge muškaraca, žena i djece su promijenjene, što se oslikava u pojavama nejasnih partnerskih i obiteljskih oblika života (Maleš, 2012).

Rodna je ideologija u velikoj mjeri utjecala na pojavu nejasnih oblika života, kako partnerskih, tako i obiteljskih. Prema njenu shvaćanju ljudi se ne rađaju kao muškarci, odnosno žene, već oni to postaju određenim oblikom odgoja ili pod utjecajem uloga koje vide u javnosti. Ta se ideologija orijentirala na one najmlađe, tako da se u nekim zemljama provodi veći u vrtićima. Jedan od postojećih primjer jest onaj vrtića Egalia u Stockholmu u Švedskoj, gdje nije dopušteno korištenje zamjenica on i ona, već je uvedena univerzalna zamjenica „hen“. Vrtić Fun&Care-Kindergarten u Beču, provodi rodnu ideologiju na način da se dječaci moraju igrati s lutkama, lakirati nokte, oblačiti haljinice, dok djevojčice uče graditi nebodere. Hamburški časopis Der Spiegel, izvijestio je da neke udruge u Njemačkoj dječake uvjeravaju da zapravo nisu dječaci, već da je njihovo spolno određenje posljedica odgoja (parafrazirano prema: <http://www.bitno.net/vjera/rodna-ideologija-prvo-zeli-unistiti-kategoriju-spola-potom-naciju-parlamentarnu-demokraciju/>).

Pokušaj provedbe jednakosti i naglašavanja potrebe za poštivanjem ljudskih prava, doveo je do toga da neke buduće generacije mladih ljudi neće zapravo znati kojem spolu pripadaju, što će utjecati i na stabilnost tradicionalne obiteljske institucije, a jedna od mogućih posljedica jest i njeno postupno izumiranje. Već spomenuta kultura individualizma ukida sposobnosti života u zajednici, postavljajući interese pojedinca u prvi plan. Težnja za vlastitom slobodom i postizanjem nezavisnosti, za posljedicu ima slabljenje društvenih veza i pojavu sukoba, što otežava, ili pak onemogućuje život u zajednici. Utrka za karijerom i zahtjevi za požrtvovnošću koje iziskuje obiteljski život, dovode do toga da brak gubi privlačnost u očima mladih ljudi, što uzrokuje i sve manji broj sklapanja istih (Maleš, 2012).

Već krajem prošlog stoljeća, u znanosti se javio novi pojam – „families of choice“, koji je korišten za određivanje svih alternativnih oblika obiteljskoga života, koji se razlikuju od tradicionalnog heteroseksualnog nuklearnog obiteljskoga modela. Novi, alternativni oblici obitelji, shvaćeni su kao transformacija tradicionalnog, već spomenutog obiteljskog modela.

Prema tome, struktura tradicionalne obiteljske institucije promijenjena je u pogledu povezivanja roditeljske uloge sa seksualnim ulogama, ali i seksualnom orijentacijom (Švab, 2007).

Danas se javlja i jedan novi pojam „više-partnerske plodnosti“. Pojam se odnosi na sve one koji imaju biološku djecu s više od jednog partnera, unutar ili izvan bračne zajednice. Porast stope razvoda, preudavanja, pridonijeli su pojavi navedena fenomena. Isto tako, u porastu je i stopa rađanja neudanih žena; već 2000. godine jedna trećina djece rođena je u tim okolnostima, a sredinom 2000-te postotak se penje na 40 % (<http://www.pewsocialtrends.org/2015/12/17/1-the-american-family-today/>).

Među suvremenije, odnosno novije modele obitelji ubrajaju se i „fast-food“ obitelj te „virtualna obitelj“. Za članove „fast-food“ obitelji karakteristični su brojni disfunkcionalni obrasci, kao što su površni i virtualni odnosi, pod čime se podrazumijeva komunikacija sms-porukama, e-poštom i slično. U tom su obiteljskom modelu marginalizirani osjećaji međusobnog razumijevanja, žrtva za drugoga te međusobna podrška (Miliša, 2014, 149).

Uz model „fast-food“ obitelji javlja se i model „virtualne“ obitelji. Virtualni je svijet otvoren od 2003. godine i otada se život odvija i u tom prostoru. Na Internetu je moguće realizirati „virtualni obiteljski život, stanovati u virtualnom stanu, odlaziti u virtualnu kupovinu, na kino-predstave, imati virtualnog bračnog partnera, virtualne intimne odnose, virtualnu djecu ili roditelje koje smo, kao i sebe prethodno kreirali – od boje očiju i kose, stasa, ponašanja“. Sve to uz zajamčenu diskreciju (Miliša, 2014, 150).

Na to kako će se i u kojem pravcu razvijati obitelj kao institucija, svakako utječu i mediji koje možemo smatrati i sukonstruktorima stvarnosti u kojoj živimo i djelujemo. Slike idilične obitelji, uz koje često idu i hedonizam te trend konzumerizma, postali su nešto što se nameće kao ideal, a što narušava sliku stvarnosti i vodi u razočarenje (Koračević, 1999). U modernom dobu, posebice u visokorazvijenim zemljama, prevladavaju obitelji bez djece, s tek jednim, ili pak djeca bez cjelovite obitelji. Razloga za tu pojavu je mnogo – od novih sustava vrijednosti, ženine zaposlenosti i izgradnje karijere, te pojave egoističke i potrošačke kulture (Aračić, Nikodem, 2000). Ukoliko se taj trend nastavi, obitelji se ne pretpostavlja svijetla budućnost ni u kom smislu. Možemo se onda pitati što je ostalo zapravo od obitelji?

Ostala je briga majke za djecu i ljubav, no briga oko djece sve je manja, budući da je majka zaposlena, dok ljubav (p)ostaje težnja, želja, nada, ali sve manje iskustvo ljubavi (Gjergji, 1982, 321). Navedene misli, iako napisane prije više od trideset godina, realan su opis stanja današnje obitelji. No unatoč činjenicama koje ne ukazuju na blistavu budućnost spomenute institucije, dokle god ima mladih ljudi koji su spremni žrtvovati sebe radi drugoga, graditi obitelj utemeljenu na zajedništvu i ljubavi, obiteljska će institucija i dalje živjeti. „Stoga, kako god je mi

definirali, usprkos mnogim supstitutima i surogatima koji se danas pojavljuju i traže pravo priznanja vlastitog statusa, ona se pokazuje kao jedinstvena forma zajedničkog života, nosilac presudnih funkcija za životnu zajednicu“ (Nimac, 2010, 27).

Kada se govori o definiranju samog pojma „obitelji“ u suvremenom kontekstu, iz priloženih je analiza vidljivo da taj pojam nadilazi tradicionalno shvaćanje. Novi modeli obitelji koje se javljaju u Europi i Americi (mješovite obitelji, obitelji homoseksualnih parova, samohrani roditelj i djeca, itd.), utjecali su na redefiniranje pojma „obitelji“. Profesor sociologije sa Sveučilišta u Indiani, Brian Powell, zajedno sa svojim timom proučavao je promjene koje su se dogodile u definiranju obiteljske institucije. Istraživanja su se provodila od 2003. godine do 2010. godine, a u njima je sudjelovalo više od 2 300 ispitanika. Rezultati su ukazali na činjenicu da se ljudi sve više odmiču od tradicionalne definicije obitelji i priklanjaju se modernijoj definiciji. U društvu je danas prisutan ekspanzivniji pogled na to što „obitelj“ ustvari jest. Ipak, kada se govori o shvaćanju „obiteljskih veza“ i „obiteljskih stvari“, sve se više ostaje unutar same obitelji (Berman, Francis, 2010).

5. Zaključak

Obitelj, kao najstarija ljudska institucija, nepresušni je izvor i tema različitih rasprava. Obitelj se spominje već na prvim stranicama *Biblije* (Post 1-2), opisana kao posljedica sjedinjenja muža i žene u sakramentu braka. U povijesti čovječanstva ženidba i brak javljali su se u raznim oblicima; najčešće se obitelj javlja kao monogamna zajednica muškarca i žene, a uz nju javlja se i poligamna obitelj. Obitelj se kroz povijest mijenjala, na što su utjecale promjene u međuljudskim odnosima od prapovijesti do danas, i to u društvenom, privrednom, kulturnom i političkom pogledu. Da se obitelj mijenja, svjedoče i prisutne teorije o promjenama u strukturi obiteljskih zajednica.

U zapadnom društvu ženidba i obitelj nailaze na bitne promjene, što se očituje u sve manjem broju sklopljenih ženidbi i sve većem broju rastava. U današnjem se društvu obitelj nastoji pokazati kao nešto staro i nadiđeno, nešto što ugrožava slobodu i nije u skladu s današnjim naprednim, modernim vremenom. Samim time otvara se prostor za pojavu slobodnih veza, koje se nameću kao rješenje i zamjena tradicionalne obitelji. Sve više do izražaja dolaze tzv. novi oblici obitelji, u koje se ubrajaju obitelji s jednim roditeljem, istospolne obitelji, slobodne veze i sl.

Postmoderna je svojom pojavom donijela novo shvaćanje obiteljske institucije, pa s tim i usko povezani novi sustav vrijednosti, koji za posljedicu ima manji broj sklopljenih brakova, a samim time i pad stope nataliteta. Novi, alternativni oblici obitelji, shvaćeni su kao transformacija tradicionalnog, već spomenutog obiteljskog modela. U modernom dobu, posebice u visokorazvijenim zemljama prevladavaju obitelji bez djece s tek jednim, ili pak djeca bez cjelovite obitelji. Razloga za tu pojavu je mnogo – od novih sustava vrijednosti, ženine zaposlenosti i izgradnje karijere, te pojave egoističke i potrošačke kulture.

Unatoč činjenicama koje ne ukazuju na blistavu budućnost obiteljske institucije, dokle god postoje pojedinci spremni na žrtvu iz ljubavi, stabilnost postojanja spomenute institucije nije upitna. Kada se govori o definiranju samog pojma „obitelji“ u suvremenom kontekstu, iz priloženih je analiza vidljivo da taj pojam nadilazi tradicionalno shvaćanje. Prisutan je ekspanzivniji pogled na to što „obitelj“ ustvari jest; ljudi se sve više odmiču od tradicionalne definicije obitelji i priklanjaju se onoj modernijoj.

Literatura

- Allen, K., Demo, D. (1995) The families of lesbian and gay men: a new frontier in family research. *Journal of Marriage and the Family*, 57(1), 111-127.
- Aračić, P., Nikodem, K. (2000) Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. *Bogoslovska smotra*, 70 (2), 291-311.
- Balaband, A. (1994) Naša obitelj danas. *Revija za socijalnu politiku*, 1(4), 413-416.
- Beier, L., Hofäcker, D., Marchese, E., Rupp, M. (2011) *Family Structures and Family Forms in the European Union*, u: Kuronen, M. (ur.) *Research on Families and Family policies in Europe State of the Art*, EU: Family Platform, str. 17-34.
- Benvin, A. (1972) Obitelj kroz povijest. *Bogoslovska smotra*, 42(1), str. 35-51.
- Brajša, P. (2009) *Brak i obitelj iz II. kuta*. Zagreb: GK.
- Bušelić, M. (2009) Family structure and demographic picture in Republic of Croatia. *Ekonomski istraživanja*, 23 (2), 112-127
- Čondić, A. (2009) Život u slobodnim vezama i ženidba na pokus – kršćani u gradskim ženidbama. *Diaconvensia*, 15 (2), 7-36
- Gjergji, L. (1982) Obitelj i brak – mjesto autentičnog susreta osoba. *Obnovljeni život*, 37 (4), 320-336
- Hazl, V., Crnković Pozaić, S., Meštrović, B., Taylor, A. (2011) Položaj žena na hrvatskom tržištu rada. Europe Aid/128290/D/SER/HR (E1896) (?)
- Janković, J. (2008) *Obitelj u fokusu*. Zagreb: Etcetera.
- Janković, J. (2004) *Pristupanje obitelji*. Zagreb: Alinea.
- Juul, J. (1995) *Razgovori s obiteljima*. Zagreb: NIP Alinea.
- Koračević, K. (1999) Novije promjene u življenju i shvaćanju obitelji i braka. *Bogoslovska smotra*, 69 (2-3), 271-283.
- Kregar, J. (1994) Promjene u strukturi obiteljskih zajednica. *Revija za socijalnu politiku*, 1 (3), 211-224.

- Letablier, M.T., Pennec, S., (2003) Changing family structure: new challenges for policies in Europe. u: Letablier, M.T., Pennec, S. (ur.) *Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges: Changing Family Structures, Policy and Practice*. Leicestershire, UK: European Research Centre, str. 1-4.
- Ljubetić, M. (2006) *Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu*, Split.
- Maleš, D. (2012) Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (67), 13-15.
- Miliša, Z. (2014) *Šok današnjice*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Nimac, D. (2010) (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život*, 65(1), 23-35.
- Rosić, V., Zloković, J. (2002) *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Rijeka: Grafrade.
- Stacey, J. (1996) *In the name of the family*. Boston, Massachusetts; Beacon Press.
- Švab, A. (2007) New ways of parenting: Fatherhood and parenthood in lesbian families. *Revija za sociologiju*, 1-2, 41-53
- Wagner Jakab, A. (2008) Obitelj – sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), 119-128

Izvori s Interneta

- Aniger, N. (2013) *The Changing American Family*. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 4.9.2017. dostupno na: <http://www.nytimes.com/2013/11/26/health/families.html?pagewanted=all>.
- Berman, J., Francis, E. (2010) What Makes a Family? Children, Say Many Americans. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 9.9.2017. dostupno na: <http://abcnews.go.com/WN/defines-family-children-americans-survey/story?id=11644693>.
- De Paulo, B. (2005) *America is no longer a nation of nuclear families*. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta: 16.7.2017. dostupno na: <https://qz.com/440167/america-is-no-longer-a-nation-of-nuclear-families/>.

Hussung, T. (2015) *The Evolution of American Family Structure*. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta: 4.9.2017. dostupno na: <https://online.csp.edu/blog/family-science/the-evolution-of-american-family-structure>.

Lopez Trujillo, A. (2003) *The Family and Life in Europe*. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 12.7.2017. dostupno na: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_20030614_family-europe-trujillo_en.html.

Mekouar, D. (2014) *Is the 'Average' American Family Vanishing?* Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 16.7.2017. dostupno na: <https://blogs.voanews.com/all-about-america/2014/12/10/is-the-average-american-family-vanishing/>.

OECD (2011) *Families are changing*. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 3.9.2017. dostupno na: <https://www.oecd.org/els/soc/47701118.pdf>.

Parenting in America. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 3.9.2017. dostupno na: <http://www.pewsocialtrends.org/2015/12/17/1-the-american-family-today/>

Rodna ideologija prvo želi uništiti kategoriju spola, a potom naciju i parlamentarnu demokraciju. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 15.3.2006. dostupno na: <http://www.bitno.net/vjera/rodna-ideologija-prvo-zeli-unistiti-kategoriju-spola-potom-naciju-parlamentarnu-demokraciju/>